

УДК 342.26(477)

Мощицька Т.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри «Фінанси»Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

ОЦІНКА МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У статті доводиться наявність диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України, виявлено фактори міжрегіональної диференціації, проведено кластеризацію регіонів за показниками валового регіонального продукту на одну особу, доходу бюджету на одну особу та рівня заробітної плати.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, диспропорції соціально-економічного розвитку, міжрегіональна диференціація, кластерний аналіз, валовий регіональний продукт на одну особу.

Мощицкая Т.А. ОЦЕНКА МЕЖРЕГИОНАЛЬНЫХ ДИСПРОПОРЦИЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

В статье доказывается наличие диспропорций социально-экономического развития регионов Украины, выявлены факторы межрегиональной дифференциации, проведена кластеризация регионов по показателям валового регионального продукта на душу населения, дохода бюджета на одного человека и уровню заработной платы.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, диспропорции социально-экономического развития, межрегиональная дифференциация, кластерный анализ, валовой региональный продукт на душу населения.

Moschytska T.O. ASSESSMENT INTERREGIONAL DISPARITIES SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

This article has presence disparities socio-economic development of Ukraine revealed interregional differentiation factors, conducted by clustering regions gross regional product per capita, income per capita budget and wages.

Keywords: socio-economic development, social disparities and economic development, inter-regional differentiation, cluster analysis, gross regional product per capita.

Постановка проблеми. Комплексне реформування економічної системи України потребує вироблення нового ефективного теоретико-методичного забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних систем. У першу чергу це стосується регіонів, сталий розвиток та конкурентоспроможність яких значною мірою визначає розвиток економіки країни в цілому.

Як свідчать дослідження, перетворення в економічному, соціальному та політичному житті, які почалися з 1991 р., створили неоднакові вихідні умови для розвитку регіонів України. Так, в 1991–1998 рр. відбувався глибокий економічний спад, притаманний всім територіальним системам.

Після 1998 р. деякі регіони змогли мобілізувати свій потенціал та адаптуватися до складних економічних умов, у той же час інші залишилися в стані глибокої економічної стагнації. Така ситуація сприяла зростанню міжрегіональних диспропорцій в розвитку територіальних систем України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження причин виникнення міжрегіональних диспропорцій та наслідків, до яких вони призводять, привертають увагу багатьох вчених: Г.В. Анісімової, В. Галушцака, О.А. Геймана, М.С. Дністрянського, М.О. Кизима, М.І. Умаханова, Р.Д. Шахпазової та ін.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Дана проблематика є настільки складною та багатоаспектною, що процес її теоретичного розуміння та методологічного визначення ще й досі незавершений. Особливої актуальності він набуває під час перебудови та реформування в економіці та суспільстві.

Мета статті полягає у аналізі сутності міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку в країні та обґрунтування теоретико-практичного підходу до їх дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Певні диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів притаманні будь-якій країні світу. Не винятком є й такі промислово розвинені країни, як США та країни ЄС. Особливо гострою є проблема соціально-економічної диференціації в регіонах Росії та Китаї. Більше того, ще з часів запропонованої І. Валлерстайном концепції світсистемного аналізу [6] дослідники намагаються побудувати типологію країн світу, розділяючи їх на центральні та периферійні, в основу якої покладено саме нерівномірність соціально-економічного розвитку.

Отже, на даний час проблема нерівномірного розвитку територій однієї країни в світі не є новою. Протягом досить тривалого періоду, починаючи з кінця XIX ст., коли процес соціально-економічного розвитку в більшості країн світу набув значного прискорення, проблеми регіонального вирівнювання вирішувалися за допомогою різних практичних інструментів. Проте, як згадувалось вище, ці проблеми існують й досі, тому доцільно окреслити фактори, що впливають на процес виникнення диспро-

Рис. 1. Фактори міжрегіональної диференціації

порцій в соціально-економічному розвитку регіонів країни. Умовно ці фактори можна розділити на дві групи: суб'єктивні та об'єктивні (рис. 1).

Як видно з наведеного рисунку, перша група об'єктивних факторів важко піддається корекції. Історично склалося так, що території, які мали жорсткіші природно-кліматичні умови або відчували брак ресурсів, відставали у своєму розвитку порівняно із сусідніми територіями. Однак в сучасному світі, де досягнення науково-технічного прогресу дозволяють знижувати залежність виробництва від традиційних ресурсів, значення об'єктивних факторів міжрегіональної диференціації також зменшується.

На відміну від об'єктивних суб'єктивні фактори піддаються швидкому коригуванню за рахунок впровадження ефективної державної політики регіонального розвитку.

Певною особливістю відрізняються освітньо-інтелектуальні фактори міжрегіональної соціально-економічної диференціації. Фактично вони відносяться до демографічних, бо становлять одну з характеристик суспільства. Ця характеристика є водночас і динамічною, і консервативною, адже її динамічність відображається в постійному та швидкому зростанні рівня освіченості населення більшості країн світу, а консервативність полягає в існуванні специфічного менталітету населення, традиційних стійких норм та цінностей, типу мислення тощо.

Останнім часом багато дослідників акцентують увагу саме на інтелектуальних факторах міжрегіональної диференціації. Так, З.В. Герасимчук та І.Г. Новосад проводять зв'язок між інтелектуальним капіталом регіону та мотивацією до прискорення його соціально-економічного розвитку: «Формування регіону як окремого економічного суб'єкта відбувається через виділення та об'єднання спільних мотивів суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють діяльність на його території» [4].

Таким чином, складне та багатофакторне явище міжрегіональної соціально-економічної диференціації всередині країни потребує практичного інструментарію для її вимірювання та обґрунтування подальших напрямів з покращення ситуації.

Диспропорції в економічному розвитку регіонів можна оцінити за допомогою валового регіонального продукту на одну особу, який становить найбільш узагальнений макроекономічний показник. Важливою є інформація про рівень доходів бюджету на одну особу, яка дозволяє робити висновки про забезпеченість соціальних стандартів, аналогічно з рівнем заробітної плати.

З метою оцінки міжрегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в Україні було проведено кластеризацію регіонів за показниками:

- валовий регіональний продукт на одну особу;
- доходи бюджету на одну особу;
- заробітна плата.

Отримані дані свідчать про існування великого розриву між рівнями розвитку регіонів України. Місто Київ з найвищим рівнем доходів населення значно випереджає інші регіони. Однак слід брати до уваги, що існує два фактори, які впливають на високі показники валового регіонального продукту в столицях [8]:

- для великої частини тих, хто працює, в столицях місцем проживання є інші регіони країни;

- столиця є місцем скупчення центрів великих корпорацій, банків тощо, які мають консолідовану фінансову звітність.

Другий кластер представлений Дніпропетровською, Запорізькою, Київською, Полтавською та Харківською областями, які протягом 2000–2009 рр. мали середній рівень соціально-економічного розвитку. Для цих регіонів характерні такі проблеми, як незбалансована структура виробництва на території, відсутність чітких стратегічних орієнтирів регіонального розвитку, низький рівень інноваційної активності.

Переважає більшість регіонів України потрапила до кластеру з низьким рівнем розвитку. Проте і серед цих регіонів є ті, що мають рівень розвитку вищий за інших. Це насамперед Львівська, Івано-Франківська та Закарпатська області. Позитивно впливає на розвиток цих областей близькість ринків ЄС. Найнижчий рівень розвитку протягом тривалого періоду часу спостерігається в Тернопільській області. Погіршується динаміка розвитку також Сумської, Чернігівської та Черкаської областей.

Висновки. Диспропорції соціально-економічного розвитку територіальних систем, зокрема регіонів країни, потребують вдосконалення державної політики регіонального розвитку, яка має бути спрямована на вирішення таких проблем, як:

- зменшення загальної конкурентоспроможності країни та сталого функціонування її економічної системи;
- підвищення ефективності механізму перерозподілу ресурсів всередині країни; зростання соціальної напруги внаслідок погіршення умов та якості життя населення;
- посилення дезінтеграційних процесів, які загрожують цілісності країни;
- створення позитивного іміджу регіону за допомогою регіонального маркетингу в рамках глобальної економічної системи та боротьби за міжнародні інвестиційні ресурси.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Анисимова Г.В. Проблемы социально-экономической дифференциации в российском обществе: Экономико-статистический анализ / Г.В. Анисимова; отв. ред. М.И. Воейков. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 136 с.
2. Умаханов М.И. Устойчивое развитие региона: модель, основные направления, концепция / М.И. Умаханов, Р.Д. Шахпазова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2006. – 143 с.
3. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: [навч. посіб.] / М.С. Дністрянський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 344 с.
4. Герасимчук З.В. Мотиви розвитку проблемних регіонів / З.В. Герасимчук, І.Г. Новосад // Економічний форум. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/16.pdf.
5. Passionate about Regional Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.regionaldevelopment.co.uk/>.
6. Wallerstein I. The Concept of National Development, 1917-1989: Elegy and Requiem. – Binghamton (N. Y.): Fernand Braudel Center, 1991.
7. Теория и методы в современной политической науке: Первая попытка теоретического синтеза / Под ред. С.У. Ларсена; пер. с англ. Е.А. Жуковой. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССП ЭН), 2009. – 751 с.
8. Ревенко А. Асимметрия регионального развития / А. Ревенко // Зеркало недели. – № 18(597) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrrudprom.ua/digest/dassim150506.html>.